

Doorgaande leerlijnen in handelingsgericht werken

Yvonne Leenders en Anneke Elenbaas

Het plezier in onderwijs en succesvol doorlopen van de basisschoolperiode is voor kinderen in risicovolle situaties sterk afhankelijk van de wijze waarop leidsters zorg dragen voor een goede overdracht van handelingsgerichte gegevens naar de basisschool. Bij invulling van de zorgroute spelen handelingsgericht werken en inspelen op onderwijsbehoeften van kinderen een centrale rol. Werken vanuit leerlijnen is een voorwaarde om passend onderwijs goed vorm te kunnen geven.

Bij passend onderwijs dienen onderwijs en zorg hand in hand te gaan. Hierdoor kunnen meer leerlingen met een beperking regulier onderwijs volgen, wat grote gevolgen heeft voor de inrichting van de zorgstructuur van de basisschool.

Dit is het derde artikel uit de serie **1-zorgroute**. In de eerste bijdrage van Leenders en Elenbaas (januari 2007) is het belang van 1-zorgroute beschreven. Het gaat daarbij om het aanreiken van een éénduidige route voor de schoolteams en alle betrokkenen vanuit het samenwerkingsverband, REC en jeugdzorg, gericht op het zo handelingsgericht mogelijk anticiperen op onderwijsleerproblemen. De tweede bijdrage (Leenders en Elenbaas, maart 2007) is gericht op de voorbereidingen in de peuterspeelzaal op een goede overdracht naar de basisschool.

In dit artikel wordt een relatie gelegd tussen 1-zorgroute en passend onderwijs in doorgaande leerlijnen van groep 1 tot en met 4. De leerkracht is de

belangrijkste persoon en eerstverantwoordelijke in het ontwerpen en realiseren van een passend aanbod en afgestemde begeleiding; 1-zorgroute doet in al haar stappen een groot beroep op de professionaliteit van leerkrachten en intern begeleiders.

Dit begint met het gebruik maken van de gegevens uit de peuterspeelzaal. Op de basisschool gaat het vooral om het signaleren van een opvallend ontwikkelingspatroon en het vaststellen van onderwijsbehoeften. Op basis hiervan maakt de leerkracht een passend groeps- of individueel handelingsplan, voert dit uit en stelt het zonedig bij. Als scholen aan de gang gaan met handelingsgericht werken leggen zij een uitstekende basis om dit voort te zetten in de realisatie van 1-zorgroute.

Handelingsgericht werken

Handelingsgericht werken (HGW) draait vooral om kijken naar kinderen, naar leerstijlen en interesses. De consequenties die dit heeft voor het aanbod, de houding en het handelen van de leerkracht moeten realistisch en uitvoerbaar zijn. En planmatig, door HGW systematisch uit te voeren. De leerkracht doorloopt drie à vier keer per jaar de cyclus HGW met de bijbehorende stappen:

Waarnemen:	1 Verzamelen van gegevens, evalueren vorig plan 2 Signaleren van leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften
Begrijpen:	3 Onderwijsbehoeften benoemen
Plannen:	4 Zo mogelijk clusteren van leerlingen die met en van elkaar leren 5 Opstellen van een handelingsplan of een groepsplan
Realiseren:	6 Uitvoeren van het handelingsplan of groepsplan.

te ontwikkelen. Kenmerkend voor ons huidige onderwijssysteem is dat er sterke verschillen zijn in de context waarin onderwijsprocessen vorm krijgen. En dit heeft dan ook direct consequenties voor de wijze waarop leerstoflijnen zijn ingebed in het activiteiten aanbod voor de leerlingen. Dit kan vorm krijgen binnen methoden voor rekenwiskunde- en taalonderwijs. Maar het kan ook vanuit thema's en met hoeken en ateliers. Voorop staat het inspelen op verschillende behoeften van kinderen en aanpassing van het aanbod vanuit verschillen in vormgeving van onderwijs.

2 (Individuele) leerlingen

Anderzijds hebben we te maken met individuele leerlingen. Wanneer we spreken over een leerlijn, dan betekent dit in ieder geval dat we uitgaan van kenmerken en mogelijkheden van individuele kinderen. Het gaat dan om hun karakter, hun interesses, de betekenissen die zij verlenen aan activiteiten, het begripsvermogen, de eigen kennis en inzichten van kinderen, hun vaardigheden en hun eigen leerstijl. Ook moeten we inzicht krijgen in de ontwikkelingsfase van geletterdheid en gecijferdheid waarin het kind zich bevindt.

Het zijn allemaal factoren die van invloed zijn op de wijze waarop een leerlijn invulling krijgt. Dit betekent dat een leerlijn nooit vastligt en niet per definitie geldt voor iedere onderwijssituatie. Helderheid over leerlijnen ontstaat door interactie:

In eerste instantie dient de aandacht van de leerkracht vooral uit te gaan naar het welbevinden en betrokkenheid van een kind. Het kind moet ontspannen, betrokken en taakgericht zijn en in goed contact staan met klasgenoten en de leerkracht. Dit sociaal-emotioneel welbevinden bevordert dat kinderen leren en ontwikkelen. Dit geldt met name voor de verwerving van de basisvaardigheden op het gebied van taal, rekenen-wiskunde.

De leerkracht heeft een zeer belangrijke rol. Ten aanzien van de taal- en rekenwiskundige ontwikkeling betekent dit dat zij *doelgericht* de kinderen laat kennismaken met de inhoud, gebruik- en toepassingsmogelijkheden van beide ontwikkelingsdomeinen. Zij leidt en begeleidt de kinderen hierin.

De dagelijkse onderwijspraktijk maakt duidelijk dat dit professionaliteit vraagt van leerkrachten:

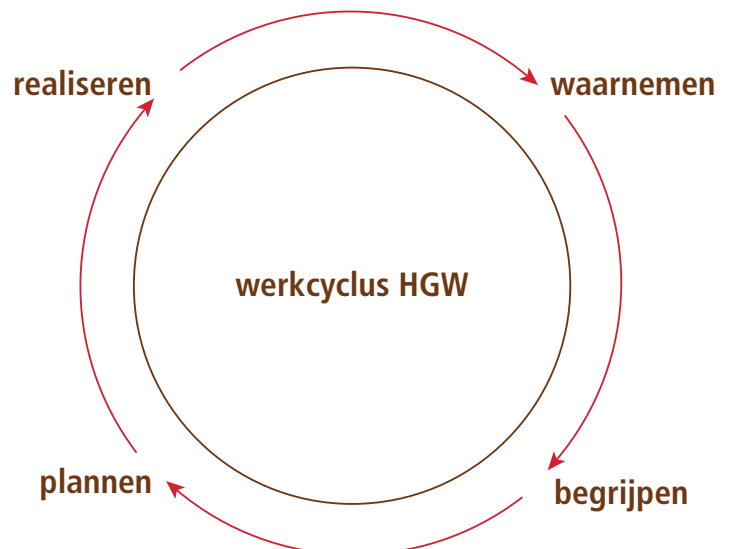
- **Inzicht** in ontwikkelingspsychologische leerprocessen van jonge kinderen en in de invulling van de rol van volwassenen of andere kinderen hierbij.
- **Goede vakkennis** over taal- en rekenwiskundige ontwikkeling en daaraan gerelateerde didactiek over de gehele basisschoolperiode heen.
- **Belangrijke mijlpalen** in de taal- en de rekenwiskundige ontwikkeling en hieraan gekoppeld kennis en inzicht om kinderen (extra of aangepast) ondersteuning te bieden om deze mijlpalen te overbruggen. Hierbij dient de aandacht van de leerkracht sterk gericht te zijn op de continuïteit in de stappen die het kind doormaakt in zijn ontwikkeling. Het gaat dus niet alleen om leerstoflijnen.

Leerlijnen

Een leerlijn is altijd gericht op een bepaald ontwikkelingsdomein. In dit geval richten we ons op de domeinen taalontwikkeling en rekenwiskundige ontwikkeling. Binnen zo'n domein wordt de leerlijn *gevormd* door twee factoren, waartussen de leerkracht een verbindende en bemiddelende rol heeft.

1 Doelen en leerstoflijnen

Eenzijds hebben we te maken met de vastgestelde onderwijsdoelstellingen. Deze zijn onder te verdelen in tussendoelen, die ook een opbouw van doelstellingen inzichtelijk maken over een langere periode. Goede voorbeelden zijn de tussendoelen Geletterdheid en mondelinge communicatie en de tussendoelen voor het Rekenwiskundeonderwijs. De tussendoelen bieden veel houvast voor het uitwerken van de invulling van het onderwijsaanbod. De vertaalslag van onderwijsdoelen naar inhoud en aanbod resulteert meestal in leerstoflijnen. Zo zijn er leerstoflijnen voor technisch lezen, voor begrijpend lezen, voor schrijfonderwijs, voor de ontwikkeling van getalbegrip, maar ook voor geschiedenis- onderwijs, aardrijkskunde, natuurkennis, musische vorming. Een leerstoflijn is eigenlijk de weg die onderwijsontwerpers uitzetten en de leerling moet doorlopen om zich binnen de onderwijscontext

- **Op groepsniveau** door interactie tussen leerkracht, klasgenoten en individuele leerling. Zo ontstaat een leerlijn per leerjaar.
- **Op schoolniveau** door interactie tussen leerkrachten over hun eigen leerlijnen in het betreffende leerjaar.
- **Op bovenscholniveau** door interactie tussen kindercentra en basisscholen, maar ook speciale scholen voor basisonderwijs, speciaal onderwijs en voortgezet onderwijs. De insteek is dan de leerlijn zoals die is vormgegeven in de voorgaande periode.

Een leerlijn is dus altijd een samenspel tussen vastgestelde doelen, kenmerken en mogelijkheden van leerlingen, met daartussen de regisserende rol van de leerkracht. De leerlijn start vanuit een inventarisatie van een beginsituatie:

- Wat zijn de doelen?
- Hoe is dit vertaald in een visie en een onderwijsaanbod (context, de opbouw van de activiteiten)?
- Hoe zijn onze groepen samengesteld?
- Hoe leren onze kinderen, hoe verloopt hun leerproces?
- Wat zijn hun pedagogische en didactische behoeften (inclusief wat zij zelf willen en belangrijk vinden)?
- Wat betekent dit voor het handelen van de leerkracht? Welke aanpassingen zijn nodig?
- Welke consequenties heeft dit schoolbreed?

Zo ontstaat in het leerproces van kinderen een zekere mate van continuïteit. We moeten ons wel realiseren dat een leerproces nooit helemaal vloeiend en zonder onderbrekingen verloopt. Denk maar aan situaties waarin kinderen vastlopen, ontdekken dat ze op een verkeerd denkspoor zitten of fout handelen. Het vraagt vaak een stapje terug, om van daaruit de situatie weer anders te kunnen benaderen. Dergelijke situaties leiden tot nieuwe inzichten en dus tot ontwikkeling.

Leerervaringen

Er is een aantal pilots uitgevoerd om inzicht te krijgen in een geschikte aanpak voor deskundigheidsbevordering binnen scholen, gericht op de omgang met jonge kinderen met een opvallend ontwikkelingspatroon. Niet alleen voor leerkrachten, maar ook voor intern begeleiders, schoolleiders en eventueel aanwezige remedial teachers of onderwijsassistenten.

De pilots zijn uitgevoerd in samenwerking met een externe begeleider die vanuit het samenwerkingsverband de begeleiding binnen de school verzorgde, dit met het oog op de regionale inbedding van de opgedane expertise.

De pilots hadden de volgende doelstellingen voor de deelnemers:

- Inzicht krijgen in mogelijke (specifieke) ondersteuningsbehoeften van kinderen in hun gedragsontwikkeling, de taalontwikkeling en de rekenwiskundige ontwikkeling.
- Bewustwording van de invloed van hun handelen op de verschil-

Yvonne Leenders

lende aspecten van gedragsontwikkeling, taalontwikkeling en rekenwiskundige ontwikkeling gedurende de basisschoolperiode.

- Begrip krijgen van inhoud en betekenis van leerlijnen voor deze ontwikkelingsdomeinen.
- Oriëntatie op cruciale momenten in de ontwikkeling van kinderen binnen deze ontwikkelingsdomeinen (gedrag, taal en rekenen).
- Mogelijkheden verkennen om geschikte didactische aanpassingen voor kinderen te verwerken in hun aanbod aansluitend op de pedagogische en didactische behoeften van de kinderen.
- Interventies en de effecten van hun handelen op efficiënte wijze vastleggen in handelingsplannen en groepsplannen.
- Kennis en vaardigheden krijgen om een portfolio vorm te geven en op te bouwen om ontwikkeling van kinderen te volgen en erover te praten met kinderen en ouders.
- Beeldvorming van de mogelijkheden om veranderingen en aanpassingen door te voeren in de leeromgeving, de toegepaste didactiek en het klassenmanagement waardoor de mogelijkheden voor optimale rekenwiskundige ontwikkeling worden vergroot.

Om dit te realiseren is gekozen voor een combinatie van scholing en begeleiding. De scholingsbijeenkomsten waren in eerste instantie gericht op verwerving van inzicht in de huidige wijze van werken:

- Signalering van kinderen met een opvallend ontwikkelingspatroon.
- Gangbare aanpak voor deze kinderen.
- Effecten van deze aanpak op de ontwikkeling van kinderen, vanaf de voorschoolse periode tot en met de eerste vier leerjaren van de basisschoolperiode.
- Tijdens de klassenbezoeken werden zowel door de intern als extern begeleider video-opnamen gemaakt, in eerste instantie gericht op houding, gedragingen en werkwijzen van de kinderen om inzicht te krijgen in de onderwijsbehoeften van kinderen.

Wat levert het op?

Invulling geven aan HGW valt niet mee! Dat is in de pilots wel duidelijk geworden. In het jaar dat we het een en ander op de pilot-scholen hebben verkend, hebben we ontdekt dat handelingsgericht werken in relatie tot leerlijnen moet worden gezien als een proces waarvoor je als school meerdere jaren moet uittrekken. Dit proces start met voorzichtige verkenningen omtrent de huidige wijze van werken met kinderen met een opvallend ontwikkelingspatroon, op het niveau van de groep, maar ook schoolbreed. Tijdens de scholingsmomenten, maar vooral ook bij de begeleiding op de werkvloer, werd duidelijk dat leerkrachten hieraan zeer verschillend vorm geven. De pilots maakten duidelijk dat reflectie over de eigen werkwijze en gedachtewisseling over de invulling van HGW het team een fundament levert voor het werken vanuit leerlijnen. Van daaruit werken met kinderen in kleine groepjes liet veel progressie zien in de ontwikkeling van de kinderen.

De rol van een (externe) adviseur bleek van belang. Het gaat hierbij dan wel om een adviseur met veel expertise op het gebied van:

- Pedagogisch handelen
- Onderwijs aan jonge kinderen
- Omgaan met gedragsproblemen
- Aansluitingsmogelijkheden tussen peuter/kleutergroepen en het onderwijs in groep 3 en 4.
- Vakinhoudelijke kennis (in dit geval taalontwikkeling of rekenwiskundige ontwikkeling).
- Deze expertise is nodig om invulling te kunnen geven aan de gecombineerde rol van trainer/coach om het proces van werken vanuit leerlijnen op schoolniveau goed op gang te laten komen door:
- Informatie aanreiken tijdens de scholingsbijeenkomsten omtrent belangrijke kernpunten in het taal- of rekenwiskunde-onderwijs.
- Op gang brengen van reflecteren op eigen houding en handelen.
- Advisering om handelingsgericht werken op gang te brengen of aan te scherpen.
- Begeleiding van de intern begeleider voor de (dagelijkse) ondersteuning van leerkrachten.

Leerkracht groep 1-2	'Door het traject beter en anders leren kijken naar kinderen en daar profiteren we na afloop van de pilot nog steeds van.' 'Soms ook wel gemerkt dat het soms lijkt dat bepaalde problemen in de ontwikkeling van kinderen heel groot zijn, maar dat we door het traject ervaren dat het dan wel mee kan vallen. Het waren vaak heel goed uitvoerbare handelingen die al leidden tot verbeteringen. Dat iemand meekijkt in de groep speelt hier dan wel een grote rol.'
Twee intern begeleiders	'Positief zijn we vooral over de directe ondersteuning ten aanzien van de groepsbezoeken, bijvoorbeeld door het samen kijken naar gemaakte video-opnamen en het bespreken van de knelpunten met de leerkrachten en de adviezen die je kunt geven.'
Een van de kinderen	'Ik vind het heel leuk om samen met Sasja een verhaal te schrijven. Als we klaar zijn dan mogen we het aan de juf in de kleine kring vertellen. We maken met juf een woordspin en die hangt zij dan op aan de woordmuur! Dan kan mama ook zien wat we gemaakt hebben!'
Evaluatie pilots	

- Relatie leggen tussen het activiteiten aanbod over de verschillende leerjaren heen. Een kort gedeelte uit de evaluatie van de pilots is in de figuur weergegeven.

Samenwerken aan 1-zorgroute

Doorgaande ontwikkeling realiseer je vooral door vroegtijdige signalering en adequaat preventief handelen. Het zorgvuldig overdragen van gegevens vanaf de peuterperiode tot en met het moment dat kinderen het onderwijs verlaten, is vooral voor kwetsbare kinderen in onze samenleving een voorwaarde voor een gunstig ontwikkelingsverloop. Het gaat binnen 1-zorgroute niet alleen om leerling-gegevens maar vooral ook om de gegevens over het handelen van de leerkracht die voor een passend aanbod zorgt voor deze kinderen. In dit artikel hebben we met name beschreven welke rol leerlijnen spelen bij de invulling van HGW wat we zien als kern van het realiseren van een goede 1-zorgroute.

In het laatste artikel in deze serie over **één-zorgroute** wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de interactiestijlen van leerkrachten van jonge kinderen.

Yvonne Leenders (y.leenders@kpcgroep.nl) en Anneke Elenbaas (a.elenbaas@kpcgroep.nl) zijn verbonden aan de KPC groep te Den Bosch.

Literatuur

Bouman, K., S. de Lange, A. Elenbaas (2006), *Keuze wijzer WSNS+*. Van Oorscot, Woerden. *Draaiboek oriëntatietraject HGW met doorgaande leerlijnen groep 1 t/m 4* (te verschijnen in 2007/2008 KPC Groep 's-Hertogenbosch).

Elenbaas, A., Y. Leenders, M. Tomes (2007), *Draaiboek In 7 stappen naar het basisonderwijs*. WSNS+ uitgave, KPC Groep, 's-Hertogenbosch.

Leenders, Y, A. Elenbaas (2007), *Op weg naar een betere zorgstructuur*. In: *De wereld van het jonge kind*, jrg. 34, nr.6.

Leenders, Y, A. Elenbaas (2007), *Max op de peuterspeelzaal*. In: *De wereld van het jonge kind*, jrg. 34, nr 7.

Oers, B. van (2005), *Dwarsdenken. Essays over ontwikkelingsgericht onderzoek*. Van Gorcum, Assen.